

6. Пушкин В.Н. Эвристика – наука о творческом мышлении. / В.Н. Пушкин. – М., Политиздат, 1967. – 271 с.
7. Микулинский С.Р., Ярошевский М.Г. Психология научного творчества и науковедение. // Научное творчество / С.Р. Никулинский, М.Г. Ярошевский. – М., 1969. – с. 5-22.
8. Теплов Б.М. Общая психология. / Б.М. Теплов. – М., 1976. – 479 с.
9. Пономарев Я.А. Фазы творческого процесса. // Исследования проблем психологии творчества. / Я.А. Пономарев. – М., 1983. – с. 3-25.
10. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Краткий психологический словарь / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – М., 1983. – 431 с.
11. Chaplin T.P. Dictionary of Psychology. – N.Y. – 1974. – 537 p.
12. Webster's New Universal Unabridged Dictionary. – N.Y. – 1983. – 41819 p.
13. Wilson Ira T. and Wilson M.E. From idea to working model / Ira T. Wilson and M.E. Wilson. – N.Y. – 1970. – 267 p.
14. Anderson H.H. Creativity in Childhood and Adolescence. / H.H. Anderson. – Palo Alto, California, 1965. – 107 p.
15. Edward de Bono. The mechanism of mind. / De Bono Edward. – N.Y., 1969. – 280 p.

УДК 811.112.2:81'373:81'0

Кравченко Н.Г.
(Київ, Україна)

**ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ ЕКСПРЕСІЇ
ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ В НОВЕЛІ Л. ЗЕМПЕРА
«AUF EINER HARLEY-DAVIDSON MÖCHTE ICH STERBEN»**

У статті проаналізовано засоби експресивного синтаксису, використані в новелі Лотара Земпера «Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben». Виділено та досліджено основні способи передачі емоційного напруження у сучасній німецькомовній прозі, встановлено особливості їх використання у внутрішньому мовленні.

Ключові слова: експресивність, емотивність, експресивний синтаксис, питальні речення, окличні речення, внутрішнє мовлення.

В статье проанализированы средства экспрессивного синтаксиса, использованные в рассказе Лотара Земпера «Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben». Выделены и исследованы основные способы передачи эмоционального напряжения в современной немецкоязычной прозе, установлены особенности их использования во внутренней речи.

Ключевые слова: экспрессивность, эмотивность, экспрессивный синтаксис, вопросительные предложения, восклицательные предложения, внутренняя речь.

In the article the means of expressional syntax have been analysed, used in the novel «Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben» by Lotar Semper. The basic ways of transfer of an emotional pressure in modern German-language prose are located and investigated, features of their use are defined in internal speech.

Key words: *expressivity, emotivity, expressional syntax, questions, exclamatory sentences, internal speech.*

Дослідження експресивного синтаксису у німецькомовній прозі мають тривалу історію, проте аспекту експресивного синтаксису внутрішнього мовлення не було приділено достатньої уваги. Внутрішнє мовлення у художній літературі, особливо малих літературних формах, зокрема новелах, часто володіє експресивністю, оскільки формується в умовах психоемоційної напруженості. Проте експресивність є поняттям більш широким, ніж емоційність; так, на думку Р.О. Нехліної, експресивність являє собою сукупність декількох експресивних компонентів, які, взаємодіючи між собою, надають мовним або синтаксичним одиницям певного експресивного забарвлення. Тому виділяються такі елементи експресивності, як емоційний, оціночний, образний, динамічний та поетико-естетичний. [1:20]

У випадку досліджуваного твору – новели Лотара Земпера «*Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben*», персональний оповідач – хлопець Бенно, друг якого, Марк, загинув нещодавно, як здавалося йому та іншим знайомим, без жодної на то причини, переживає дуже сильні емоції, пов'язані з втратою друга, тому емоційний компонент властивий майже усім формам експресивного синтаксису у творі.

Розглядаючи експресивний синтаксис, уважаємо за доцільне поділити синтаксичні структури за лінгвопрагматичними категоріями. Так, К.О. Волгіна характеризує експресивні питальні речення як структурні форми, у яких експресивність виражається через певні структурні зміни нейтрального питального речення, та що характеризуються послабленням семи запитання до повного її зникнення та незмінним проявом семи експресивності [2:109].

Дослідженням експресивних форм синтаксису також присвячені праці таких вітчизняних та російських дослідників, як М.Я. Вайс [3], В.В. Виноградов [4], О.М. Вольф [5], О. Гаврилів [6], Р.О. Нехліна [1], О.В. Олександрова [7] та ін. Проте дослідження внутрішнього мовлення з точки зору властивих йому ознак експресивного синтаксису практично відсутні, що обумовлює **актуальність** обраної для дослідження теми та перспективність її розвитку.

Внутрішнє мовлення у новелі Лотара Земпера «*Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben*» [8] виділено за допомогою графо-стилістичного засобу – курсиву. Воно здебільшого емоційно насичене, оскільки ці вкраплення являють собою мову від імені Марка, хлопчика, що не очікувано для усіх загинув, закінчивши життя самогубством. Драматичний потенціал новели знаходить своє відображення в особливій структурі цих частин тексту, особливості їх синтаксису – синтаксису експресивного:

Schau an! Benno, der Unbequeme, der Revolutionär! Was ist aus dir geworden?...

Wo bleiben deine Hinweise auf unsere frühere Zeit, die Zeit der Proteste, der Suche nach Freiheit, nach irgendwelchen Idealen?

Du bist nachdenklicher geworden, mein Freund, stiller; du hast es gelernt, auch im Lärm etwas zu hören, entdeckst plötzlich die Ruhe in dir – und damit dich.

Ob es meine Stimme ist, was aus deinem Inneren hervorkommt, oder ob du es selbst bist – spielt das eine Rolle?

Hauptsache..., du hörst sie [8:77-78].

Таким чином, майже увесь текст твору складається з внутрішнього мовлення хлопця, що намагається знайти відповідь на питання – чому його друг вчинив самогубство, адже ніхто нічого незвичайного в його поведінці не помічав.

Як зазначає О.В. Омелькіна [9], особливості синтаксису внутрішнього мовлення полягають у тому, що синтаксичні побудови набувають полярних форм: на одному полюсі представлений емоційно-експресивний синтаксис, оформлений різного роду неповними структурами, на іншому – об'ємні складнопідрядні речення, що нанизуються одне на одного.

Емоційно-експресивний синтаксис охоплює різноманітні види коротких структур:

- еліптичні;
- називні;
- субстантивовані;
- номінативні;
- дієслівні;
- бездієслівні;
- вигуківі;
- інфінітивні та інші [9:16].

Р.О. Нехліна, досліджуючи повтори як засіб експресивності у тексті, акцентує увагу на тому, що експресивність може існувати й у нейтральних за формою та складом реченнях за рахунок певного контексту, або конотативної експресивності. У працях Е. Різель [10] таке явище характеризується термінами *Nebensinn, Nebenton, Oberton, Unterton, Untertext, Hintergründigkeit* тощо.

Необхідно зазначити, що внутрішнє мовлення продукується мисленням й особистісним сприйняттям людини в емоціях. Емоції – це процес ситуативного переживання, процес, що має для людського організму сигнальне й регулююче значення. Емоції – це детерміновані світоглядом, переконаннями й мораллю психічні стани людини, які виражають її оцінне ставлення до життєвих ситуацій [11:10]. У лінгвостилістичній системі емоційна напруга конструюється в експресивність, яка набуває висхідної градації, що досягається передусім незвичайним й особливим типом уживання нестандартних висловлювань [11:25]. Нестандартність на рівні синтаксису має вияв у використанні риторичних питань, комбінованих з окличними реченнями:

Das ist ein Leben! Ist das ein Leben? [8:42]

Питальні речення подібного типу відносяться до типу *Selbstfragen* [12:16], тобто запитання, які задаються самому собі, які К.А. Волгіна [2:101] та Е. Різель й Е. Шендельс відносять до псевдо-питальних речень, на протигагу запитанням, що мають адресата ззовні, або власне-питальних реченням.

В. Портянников, котрий покладає стилістичні особливості в основу класифікації питальних речень, виділяє дві основні групи моделей питальних речень – стилістично

нейтральні та стилістично забарвлені, причому стилістично забарвленим питальним реченням безумовно властива експресивність [13:87]. На думку М.Я. Вайса, у сучасній німецькомовній прозі зустрічаються такі типи експресивних питальних речень, як:

- перепитування;
- приєднувальні структури;
- неповні самостійні речення, які являють собою стилістичний засіб для передачі різноманітних відтінків емоційного стану як мовця, так і реципієнта повідомлення [3:14].

Як зазначає К.А. Волгіна, при вивченні питальних речень, які в тексті функціонують як емоційно забарвлене повідомлення (вигук), або спонукування, синтаксична їх форма може й не відповідати функції, яку такі конструкції виконують у мовленні [2:107]:

*Und man verdrängt... Unangenehmes.
Das begreife ich nicht. Unangenehmes?* [8:55]

Таким чином, в новелі Лотара Земпера «*Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben*» найбільш розповсюдженими є речення невластиве-прямого мовлення, спрямовані на вираження оцінки того, що відбувається. Подібні мовленнєві акти отримали назву експресивів, і, зокрема, О.М. Вольф [5:163], наголошує на важливості дослідження саме цих актів з погляду експресивного синтаксису. На думку дослідниці, до експресивів можна віднести усі види висловів, що інтерпретуються як оцінюючі (ті, що виражають схвалення або несхвалення певних подій) або включає елемент оцінки до своєї інтерпретації (образ, комплімент, схвалення тощо) [5:166]:

*Ach! Schließlich habe ich es doch getan.
Klar; niemand hat etwas gesagt, doch alle haben es erwartet* [8:43].

Для вираження емоційності тексту Л.Земпером часто використовується такий прийом, як діалогічні пари, зокрема комплекси запитань [5:186]. Так, одна з глав твору починається із трьох питальних речень, у яких автор намагається дати оцінку тому, що саме й скільки він пише про Марка, і чи достатньо цього для повноти сюжету твору. При цьому використовуються дієслівні форми теперішнього часу:

*Warum schreibe ich nichts mehr von Mark, seit Tagen nicht mehr?
Wird er unwichtig?
Gehe ich ihm aus dem Weg?*

У наступному абзаці автор сам дає відповідь на ці запитання:

O ja, Ella und Gery sind wichtig. Aber sie sind nicht mein Thema. Und wie gerne habe ich mich auf sie eingelassen!

Відповідь на питання, що хвилює автора, носить експресивний характер, про що свідчать окличні форми, вигуки тощо. Таким чином, питальні речення використовуються Л.Земпером для додаткової драматичності, досягнення напруженої атмосфери твору.

У стані напруження особливо змінюються семантичні й структурні характеристики діалогічного мовлення [14:105]. Висока концентрація мовця на власних переживаннях призводить до неадекватного сприйняття мовлення співрозмовника, в результаті чого спілкування стає неповноцінним. Як правило, у ситуації високої емоційної напруги людина практично повністю втрачає здатність логічно міркувати та діяти, висловлюючи свої емоції за допомогою афективних вигуків.

Мовні реакції в емоційно напруженому стані внаслідок гальмування впливу кори головного мозку примітивізується, тому мовець майже завжди схильний спочатку висловити свій внутрішній стан вигуками, і лише потім, у разі необхідності, описати його («*Och!*» – вираз стану).

Як типові ознаки афективного мовлення виділяють:

вигуки і підсилювальні частки;

- негативні і невизначені займенники і прислівники ;
- найвищий ступінь прикметників і прислівники-інтенсифікатори;
- сленг і ідіоматичні кліше;
- лексичні та граматичні синоніми;
- паралелізми;
- повтори;
- парцеляція конструкції;
- усічені (еліптичні) речення [15:15].

Саме речення останнього типу найбільш часто зустрічаються у досліджуваному творі:

Tatsächlich!

Klar, das muss es sein. Psychopharmaka!

Ruhig – ja. Zu ruhig [8:42].

Аналізуючи синтаксис усього тексту, доцільно звернути увагу на розмір абзаців, порівняти кількість речень та слів у абзаці на початку та наприкінці структурної частини твору – розділу новели. Так, перший розділ новели починається з абзацу, який містить одне речення (4 слова). Наступний абзац складається з 6 речень, з яких перше є розгорнутим і містить 19 слів, інші ж є гранично короткими та містять по 2-3 слова. Така структура одразу дозволяє досягти ефекту напруженості, передає важливість того, що відбувається.

У подальшому в структурі розділу з'являються окличні, питальні речення, форми прямої мови, а закінчується розділ лаконічними реченнями з 3-4 слів, що підкреслює трагічність подій, які вже не повернути й не змінити.

Таким чином, експресивність синтаксису в новелі Л. Земпера «*Auf einer Harley-Davidson möchte ich sterben*» досягається питальними реченнями й риторичними питаннями, скомбінованими з окличними, а також комплексними діалогічними парами питальних речень й численними еліптичними конструкціями, що відбивають ступінь афекту внутрішнього мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нехлина Р. А. Описательная тавтология как один из видов экспрессивности / Р. А. Нехлина // Проблемы романо-германской синтагматики. Сб. статей. – Пермь, 1977. – С. 18-23.
2. Волгина Е. А. К определению экспрессивного специального вопросительного предложения / Екатерина Андреевна Волгина // Синтаксис предложения и сверхфразового единства: сб. ст. – Ростов - на - Дону: Ростов. на - Дону гос. пед. ин-т, 1977. – С. 100-109.
3. Вайс М. Я. Синтаксические структуры диалогической речи немецкого языка и их стилистическое использование в современной немецкой литературе: автореф. дис. канд. филол. наук / М. Я. Вайс. – Л., 1964. – 23 с.
4. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 256 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Едиториал УРСС, изд. 2-е, доп. 2002. – 280 с.
6. Гаврилів О. Експресивні мовленнєві акти в німецькомовній експресіоністичній короткій прозі / Оксана Гаврилів // Експресіонізм: Збірник наукових праць. – Львів: Класика, 2002. – С. 129-142.
7. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса. На материале англ. Языка / О. В. Александрова. – М.: Высш.школа. 1984. – 211 с.
8. Lothar S. Auf einer Harley Davidson möchte ich sterben / Lothar Semper. – Langenscheidt, 1999. – 104 S.
9. Омелькина О. В. Несобственно-прямая речь как лингвопрагматическая категория (на материале немецкоязычной прозы): автореф. дис. канд. филол.наук: спец. 10.02.04 / Оксана Владиславовна Омелькина. – Самара, Сам.ГПУ, 2007. – 26 с.
10. Riesel E. Stilistische Bedeutung und syntagmatischer Ausdruckswert des Wortes als paradigmatische und syntagmatische Kategorien / E. Riesel // Deutsch als Fremdsprache. – Leipzig. – 1967. – №6.
11. Чабаненко В. А. Вибрані праці з мовознавства / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: «Дніпровський металург», 2007. – 505 с.
12. Kruisinga E. Einführung in die Deutsche Syntax / E. Kruisinga. – Groningen: P. Noordhoff N.V., 1935. – 252 S.
13. Портянников В. А. Грамматико-стилистическая характеристика вопросительных предложений современного немецкого языка: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / В. А. Портянников. – М., 1967. – 25 с.
14. Ретунская М. С. Прагматические характеристики эмоционально-оценочной лексики в речи / М. С. Ретунская // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи. – Горький: Луч, 1989. – С. 99-108.
15. Блох М. Я., Сулова М. М. Аффект в речевом поведении // Актуальные проблемы прагмалингвистики: тез. докл. науч. конф. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1996. – С. 14-17.